

ТЕМНА А.Ю.

ДО ІСТОРІЇ СВЯТО-РІЗДВА БОГОРОДИЦІ «ГЛИНСЬКОЇ ПУСТИНЬ»

Глухів - одне з найвідоміших міст України. Однією з величніших пам'яток Глухова є Свято-Різдва Богородиці Глинська пустинь. «Глинська пустинь» - це незвичайне місце, яке вабить до себе тисячі туристів, є предметом вивчення для багатьох дослідників [1, с.51]. Це чоловічий православний монастир.

Існує декілька версій появи цієї пустині. За однією з них Глинська пустинь заснована пустельником на тому самому місці, де у XVI ст. місцевим бортникам явилася чудотворна ікона Різдва Пресвятої Богородиці Пустельно-Глинської. За іншою - приблизно у 1557 р. місцевим бортникам на сосні явилась чудотворна Глинська ікона Різдва Пресвятої Богородиці, а потім з-під коріння цього дерева забило цілоще джерело, яке мало благодать зцілювати душевні та фізичні недуги. Потім на це місце почали приїжджати ченці, які й утворили тут невелике поселення. Очевидно свою назву монастир отримав від мастку князів Глинських, тому що збудований на їхніх землях [2, с.12].

В обителі суворо дотримувалися статуту, складеного за зразком Афонського. Богослужіння починалися опівночі, ні у кого не було жодної власності, братія сама виконувала всю чорну працю, жінкам вхід скрізь, окрім храму, був заборонений, з родичами можна було бачитися лише у вітальні, і тільки з благословення ченця, в келіях не дозволялося нікого приймати.

Цей статут введений на початку XIX ст. і тривалий час був зразком для багатьох православних монастирів. Він і зараз може використовуватися у православних монастирях. Глинська пустинь славилася своїми старцями. Саме їх високодуховне життя приваблювало велику кількість паломників. Тут знаходили притулок люди, які зазнали біди і горя, вона стала притулком для сиріт, бездомних, погорільців.

У 1703 р. Глинська пустинь з волі Петра I відійшла у власність гетьмана І.Мазепи. В 1764 р. монастир отримав самостійність. До 1764 р. всі споруди пустині були дерев'яними. Муроване будівництво тут розпочалося після пожежі 1769 р. У 1770 р. було закладено храм Різдва Богородиці, храм на честь Іверської ікони Божої Матері було збудовано у 1826-1831 рр.

На початку XX ст. Глинська пустинь мала величезний масток, 5 храмів, 4 домові церкви та близько 300 монахів. За радянської влади монастир був закритий і пограбований. У 1922 р. чудотворна

ікона зникла після першого розгрому червоноармійцями і до сьогодні її доля невідома. Зберіглася тільки копія ікони Різдва Пресвятої Богородиці Пустельно-Глинської. [3, с.5; 4, с.4].

За часів німецько-фашистської окупації у 1942 р. монастир відродили, але вже 14 липня 1961 р. він був знову закритий [5, с.8]. Новий період в її історії почався з 1994 р. Восени 1996 р. Глинська пустинь набула статусу Ставропігального монастиря. У 1997 р. Володимир, митрополит Київський і всієї України освятив хрест на місці закладки храму-каплиці на честь святих і праведних Іокима і Ганни, а в листопаді 1998 р. храм-каплиця вже стояв на тому місці, де на зорі історії пустині з'явилася світу чудотворна ікона Різдва Пресвятої Богородиці [6]. До 2000 р. збудовано надбрамну церкву, що за архітектурним типом нагадує церкву Іверської ікони Божої Матері.

1. Сумщина від давнини до сьогодення: Науковий довідник / Упорядн. Л.А.Покидченко. - Суми: Видавництво «Слобожанщина», 2000. - 384 с.
2. Вейсберг Б. Відроджується Глинська пустинь // Сумщина. - 1997. - 16 серпня.
3. Глинская Рождество-Богородицкая пустинь. Буклет. - Б.м., б.г. - 16 с.
4. Святиня Глинської пустині // Сумщина. - 1999. - 20 листопада.
5. Глинская пустынь - жемчужина православия // Ваш шанс. - 1997. - №32.
6. Светильник Глинской пустыни // Ваш шанс. - 2000. - 9 серпня.

ТЮТЮННИК В.В.

ГОСПОДАРСТВО І ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ КОЗАЦЬКОЇ СТАРШИНИ ТА РЯДОВИХ КОЗАКІВ В УКРАЇНІ-ГЕТЬМАНЩИНІ (перша половина XVIII ст.)

Не дивлячись на широку популярність козацької проблематики серед науковців, на кількість робіт та опублікованих джерел, питання саме козацько-старшинських господарства і землеволодіння України-Гетьманщини першої половини XVIII ст. залишається недостатньо розробленим.

В першій половині XVIII ст. Гетьманщина продовжувала залишатися регіоном, що значною мірою залежав від стану справ у сільському господарстві. Поряд із хліборобством і тваринництвом дедалі більшу роль відігравали сільськогосподарські промисли - бджільництво, рибальство, мисливство, гуральництво тощо. Для потреб російського війська розгортаються в Україні вівчарство, конярство. Не задовольняючись досить добре розвиненим вівчарством, Петро I пробував творити скарбові вівчарські ферми. В 1722 р. у Ніжинському полку організовано вівчарську ферму, яка

лягла тяжким на селян: вони мусили давати для неї овець. Ця справа не вдалася. У 1727 р. було на цій фермі 338902 вівці, а у 1730 р. залишилось тільки 146104.

Значне місце посідало городництво, продукцію якого у великій кількості вивозили в міста і реалізовували на місцевих ринках. Вирощували такі культури: капусту, ріпу, гарбузи, часник, цибулю, баштанні культури, пастернак, хрін, петрушку. Прибутковим було бджільництво, тому кількість пасік весь час зростала. У генерального підскарб'я Я.Марковича у 1745 р. було 827 вуликів, а в 1747 р. - вже 1006.

Зростало господарське значення тваринництва. Чисельність худоби була значною. Представники шляхетсько-козацького роду Костенецьких за часів гетьманування Мазепи почали займатися популярним на той час промислом - розведенням та продажем биків. О.М.Лазаревський називає торгівлю биками одним з найбільш прибуткових промислів старої Малоросії [2, с.63-64].

Найбільш прибутковими були млинарство та гуральництво. З початку XVIII ст. помітно збільшилася кількість млинів у володіннях старшини [4, с.289]. Ще більше значення мало гуральництво: експорт горілки, переважно до Росії, викликав збільшення числа гуралень і в маєтках старшин. Розвивалися гутництво та рудництво. Гути та рудні значно розвивалися за часів Данила Апостола і головними осередками переважно в північних полках - Стародубському, Чернігівському та Ніжинському. Гутна промисловість, не зважаючи на конкуренцію російського скла, існувала до кінця XVIII ст. і знаходилася переважно в руках шляхетства та монастирів. Рудна промисловість привертала увагу високої старшини. Стародубський полковник Михайло Миклашевський дістав кілька універсалів на влаштування рудень, а крім того скуповував рудні та осаджував біля них слободи. Серед великих власників рудень були й генеральний обозний Ломиковський та П.Орлик; були власники також з числа середньої старшини, монастирів, міщан.

Старим промислом був видобуток селітри, поширений головним чином у південних полках. У 1707 р. Мазепа дозволив прилуцькому полковникові Д.Горленку виробляти селітру під Лебедином. Данило Апостол дуже дбав про збереження селітряних заводів і йому вдалося добитися, щоб селітряна справа залишилася в руках українців. За часів Мазепи та Апостола в Києві знову намагалися поновити шовківництво. Але за Данила Апостола цією справою почав керувати російський уряд. 1724 р. дозволено наказом Сенату двом грекам - Степану Михайлову та Івану Дересеву - заснувати шовковий завод. Були спроби запровадити шовківництво в

Переяславському полку. Фатальною була доба Петра I для паперової промисловості, яка досягла за Мазепи високого рівня. У XVIII ст. місцева продукція паперу була така незначна, що великі дідачі виписували папір вищої якості з Петербургу та Москви.

Щодо питання землеволодіння, то форми землеволодіння в цей час в Україні були різноманітні. Зростало і міцніло феодальне землеволодіння козацької старшини. За матеріалами "*Генерального слідства про маєтності*" (1729 р.) у Чернігівському полку було роздано за Мазепи 48 маєтків. Подібне явище було також в інших полках. Старшина освоювала ще вільні (т.зв. "*вільні військові*") і вже не вільні (наприклад, належні до міста) землі. Про це свідчить ціла низка документів, що збереглися до нашого часу. Перш за все, це гетьманські та старшинські універсали. Наприклад, універсал від 13 вересня 1690 р. чернігівського полковника Я.Лизогуба про надання права мешканцям полку займати та обробляти порожні землі, які були відібрані у польської шляхти [1, с.296-297]. І.Мазепа надав старшині, монастирям і частково великому купецтву сотні сіл з кількома десятками тисяч дворів посполитих. Тільки в Лубенському полку було надано 79 сіл, де у 1729 р. нараховувалося 4252 селянських дворів. Особливо щедро надавалися земельні володіння найближчим прибічникам гетьмана. Прикладом може бути роздання Мазепою у 1701 р. - с.Ярошівка, в 1703 р. - с.Мамаївка, в 1705 р. - с.Калюжниця й Попори, в 1706 р. - с.Вечорки і ще декілька сіл пізніше [3, с.112]. До 1744 р. 270 сімей української лівобережної старшини одержали по універсалах і насильно захопили 19424 селянських і козацьких дворів. Число вільних селян усе зменшувалося, майже зовсім зникали вільні села.

У 1706 р. Мазепа у своєму універсалі до старшини Полтавського полку наказував розшукувати селян, які вийшли зі старшинських маєтків, відбирати в них майно, повертати панам, бити і навіть вішати. Проте такі заходи зустрічали різкий опір з боку селян і козаків. Тому старшина обирає інший шлях покріпачення: особиста свобода селянина визнається, але вони позбавляються права на землю й інше нерухоме майно. Все це тепер оголошується власністю феодала. Ця ідея, як правова норма, була внесена в "*Права, по котрым судится малороссийский народ*" в середині XVIII ст. З метою посилення контролю за процесом зростання старшинського землеволодіння було запроваджено порядок наділення і затвердження придбаних земель винятково за царськими указами. За цих обставин у 30-х роках XVIII ст. понад 35% оброблюваних земель Гетьманщини вже перебували у приватній власності старшини.

Ще з часів визвольної війни з'явилося рангове землеволодіння. Старшина володіла таким маєтком, доки займала якусь посаду - ранг. Крім рангових володінь, були ще надання у "вічне" володіння; "до ласки військової", тобто до розпорядження вищої влади на підтримку господарства. Проте між цими володіннями великої різниці не було. Маєток, отриманий у "вічне" володіння, зовсім таким не був. Його могли відібрати, а одержаний "на ранг" або до наказу вищої влади міг стати спадковим. Тому старшина, монастирі та інші володарі земель домагалися того, щоб усі ці надання підтверджувалися наступними гетьманами і царем, і ніхто не мав би права їх відібрати. За рядовими козаками, як старшинами і шляхтичами, законодавчо були закріплені права на спадкове землеволодіння, вільний продаж-купівлю ділянок, декларативно проголошувалась станова рівність. Незважаючи на підтвердження в "статтях" 1722 р. "давнього" юридичного статусу козацтва, практичне становище його більшості мало чим різнилося від селянського чи міщанського.

Характерною рисою процесу зростання великого землеволодіння було збільшення земельної власності в Україні російських поміщиків. У період правління гетьмана Д.Апостола основний земельний фонд було роздано. У цей час межа між спадковими і ранговими володіннями практично стерлася.

Отже, в першій половині XVIII ст. в Україні-Гетьманщині були проведені реформи, більшість яких здійснювались в інтересах привілейованих верств населення, тому багато перетворень відбулося саме в промисловості, торгівлі, фінансах і значно менше - у сільському господарстві. Розвивалися такі галузі промисловості, як рудна, гуральництво, тютюнова, однак такі, як виробництво поташу, смольчаги, паперова промисловість взагалі не розвивалися і навіть занепадали. Негативною рисою для української промисловості було обслуговування сировиною російської промисловості, російської армії. У цей період відбувається процес зростання землеволодіння старшини, невеликої частини козаків, але при цьому більшість рядових козаків розорялася.

---

1. Доба гетьмана Івана Мазепи в документах / Упоряд.: С.О.Павленко. - К., 2007. - 1144 с.

2. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. - Т.2. Полк Нежинский. Конопотская сотня. - Конопот, 2004. - 124 с.

3. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. - Нью-Йорк-Київ-Львів-Острого-Торонто, 2003. - 496 с.

4. Слюсарский А.Г. Социально-экономическое развитие Слобожанщины XVII-XVIII вв. - Харьков, 1964. - 460 с.